

УДК 94(8):325.3(4)»18»

Т.М. Кузьма

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В КОНТЕКСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.

В статті аналізуються плани західноєвропейських держав щодо створення на американському континенті маріонеткової імперії в 60-х рр. ХІХ ст., визначенні пріоритетних аспектів розвитку цієї держави та причин краху мексиканської експедиції.

Ключові слова: маріонеткова імперія, мексиканська експедиція, колоніальна експансія.

В статье анализируются планы западноевропейских государств относительно создания на американском континенте марионеточной империи в 60-х гг. ХІХ в., приоритетные аспекты развития этого государства и причины краха мексиканской экспедиции.

Ключевые слова: марионеточная империя, мексиканская экспедиция, колоніальна експансія.

In the article the plans of the western European states are analysed in relation to creation on the American continent of puppet empire in 60th ХІХ, priority aspects of development of this state and reason of crash of mexican expedition.

Key words: puppet empire, mexican expedition, colonial expansion.

Тематика колоніальної експансії на американському континенті в ХІХ ст. належить до розряду однієї з найменш досліджених у сфері зовнішньої політики західноєвропейських держав. Особливий інтерес породжує вивчення витоків французького колоніалізму, темпи якого почали нарощуватися в роки Другої імперії. Хоча територіальна експансія Франції розвивалася повільніше британської, проте саме тоді Наполеон ІІІ став на деякий час суперарбітром Європи, як його тоді називали багато авторитетних публіцистів за кордоном.

Користуючись зручною нагодою, французький імператор здійснив водночас декілька експедицій у різні точки світу: Китай, Сирію, Кохінхіну та Мексику. Перші кампанії Наполеона ІІІ виявилися колоніальними пригодами без серйозних наслідків, на відміну від більш масштабної американської авантюри, яка мала на меті шляхом перетворення мексиканської республіки у васальну імперію створити величезну Латинську імперію на американському континенті. У цій складній політичній ситуації Мексиці потрібно було зберегти не лише форму представницької демократії, а й відстояти свою незалежність і суверенітет, адже мова йшла про загрозу перетворення її в колонію чи напівколонію Франції. То ж не дивно, що англо-франко-іспанська інтервенція в Мексику набула досить великого міжнародного значення та широкого резонансу в Європі, а особливо в США.

Загалом європейська експедиція в Мексику в 60-х рр. ХІХ ст. є однією з найзначніших подій в історії цієї країни, найдискусійнішою і недооціненою сторінкою як в історії міжнародних відносин Нового часу, так і в історії північноамериканського континенту.

Актуальність теми даної наукової розвідки визначається наступними факторами. З одного боку, створення колоніальних імперій, боротьба за панування над заморськими територіями, формування нових суспільств у Західній півкулі і, насамперед, у Північній Америці є однією з домінант історії Нового періоду, тому вивчення різноманітних аспектів цих процесів має велике значення в загальнонауковому плані. З другого боку, аналіз багатьох моментів зовнішньополітичної та дипломатичної позицій держав-інтервентів, а також США щодо Мексики є вагомим для розуміння важливих тенденцій внутрішньо- і зовнішньополітичного розвитку цієї держави напередодні, під час і після мексиканської кампанії.

Крім того, помітну роль відіграє той факт, що дана тематика лише частково розглядалася

у зарубіжній науковій літературі та майже зовсім не вивчалась українськими істориками, що, безперечно, актуалізує тему пропонованого дослідження.

Мета розвідки полягає у комплексному науковому аналізі планів великих європейських держав щодо створення маріонеткової імперії в Центральній Америці в 60-х рр. XIX ст., визначенні пріоритетних аспектів розвитку цієї держави та причин краху мексиканської експедиції.

Аналіз ступеня вивченості істориками питання про плани створення, функціонування та причини падіння профранцузької імперії в Мексиці дозволяє зробити висновок про те, що на сьогоднішній день існує незначна кількість історичних досліджень, де певною мірою аналізуються різні сторони мексиканської експедиції європейських держав (К.К. Корті, Й. Любінські, К. Гюнтера, Дж. Хасліп, Т.Сабре, С. Роха, А.Б. Беленький), однак комплексне системне дослідження відсутнє.

Характер історичних передумов мексиканської експедиції європейських держав дає право стверджувати, що вони визначаються як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. В 50-х роках XIX ст. Мексика розривалася у безкомпромісному протистоянні двох політичних сил – лібералів, тобто прихильників республіканської форми правління, та консерваторів-монархістів, які намагалися усіляко ідеалізувати колоніальне минуле Мексики. Ця боротьба кардинально змінила політичну ситуацію, прискорила та загострила всі суспільні процеси на користь республіканців. За таких критичних умов, клерикально-консервативна меншість Мексики, яка останнім часом вже не мала змоги адекватно реагувати на реформістську діяльність лібералів, змушена була піти на пошук зовнішньої підтримки, яку вона вбачала у надійних протекціях монархічної Європи. Разом з тим, цій ситуації немало посприяли фінансова криза в державі, що призвела до неможливості оплатити зовнішні борги, та виснаженість несправедливими війнами зі США, внаслідок яких Мексика втратила більшу половину своєї території. Всі ці фактори стали «Ахіллесовою п'ятою» молодій республіці, тим самим даючи поштовх європейській експедиції в Латинську Америку.

Варто зазначити, що офіційним приводом до інтервенції послужила постанова мексиканського конгресу про дворічний мораторій на борги європейським державам-кредиторам, тобто Велика Британія, Іспанія та Франція в очах світової спільноти керувалися принципом захисту своїх законних фінансових інтересів. Проте немає підстав сумніватися, що окрім проголошеного фінансового фактору, інтервенти керувалися більш далекосяжними планами та намірами – шляхом створення маріонеткової імперії в Мексиці зміцнити свої позиції і поширити вплив на американському континенті та протиставити його зростаючому впливу США. Тим паче, що ситуація поставала, як ніколи, сприятлива – цей єдиний реальний супротивник, який міг активно протидіяти планам європейських країн, розривався в міжособній громадянській війні. Це був головний фактор, який взагалі зробив можливою мексиканську авантюру та надав Англії і Франції можливість сподіватися на те, що розпад і послаблення Сполучених Штатів дозволить їм підпорядкувати своєму впливу країни Латинської Америки, зокрема й Мексику. До того ж, окрім єдиної спільної мети, кожна з держав-учасниць мала свої приховані погляди на експедицію, які, власне, і обумовлювали безпосередню участь у ній.

Французький імператор сподівався таким методом примножити славу Другої імперії, здійснивши свою шалену мрію – заснувати латинське домінуюче становище в Америці та протиставити його англосаксонському впливу на півночі. Цей ідеологічний чинник доповнювався не менш важливою фінансовою обставиною: Наполеон III вимагав від мексиканського уряду задовольнити окрім офіційного боргу перед Францією ще й борги швейцарського банку Жеккера, бони якого були викуплені за безцінь французькими підданими. Крім того, французький імператор планував завдяки здобуткам у Мексиці зміцнити послаблені позиції свого режиму у Франції. Що стосується Іспанії, то основною, до того ж усім відомою, причиною її участі в експедиції було прагнення повернути назад свою найбагатшу колонію, а якщо б це виявилось нереальним, то хоча б здобути мексиканську

корону для одного з принців Бурбонської династії.

Отже, 31 жовтня 1861 р. в Лондоні між Англією, Францією та Іспанією було підписано конвенцію про основні аспекти здійснення ними інтервенції в Латинську Америку. Сторони зобов'язувалися не шукати для себе ніякої особистої вигоди та не обмежувати свободу мексиканців у виборі форми правління, проте насправді, як показав подальший розвиток подій, держави-учасниці розуміли цю конвенцію значно ширше її буквального значення. Втім, докладно проаналізувавши угоду, варто підкреслити одну вкрай важливу деталь: з дипломатичної точки зору, особливих порушень договору з боку європейських держав не відбулось, тому що сама конвенція була складена таким чином, що її можна по-різному інтерпретувати. То ж попри все, гіпотетично можливість повороту подій, корисного для інтервентів, свідомо чи не свідомо закладалася в конвенцію вже з самого початку.

Таким чином, для європейських країн на початку 60-х рр. XIX ст. склалася сприятлива ситуація для здійснення інтервенції в Мексику. Це зумовлювалося низкою факторів, серед яких виокремимо фінансовий, вірніше борговий чинник і нестабільність влади. Втім, найголовнішою умовою, що взагалі дозволила здійснити експедицію, була громадянська війна в США. Вона посяла в намірах Наполеона III та Пальмерстона зерно надії на можливий розпад Сполучених Штатів на дві незалежні федерації, а для цього створення проєвропейської імперії на південь від Ріо-Гранде здавалося особливо доречним.

Вже на початку інтервенції низка факторів, які зумовлювали появу мексиканської експедиції і викликали необхідність участі в ній Великої Британії, Франції та Іспанії, тепер склалися таким чином, що Англія могла досягти своїх цілей, не продовжуючи далі експансії.

Англійський прем'єр-міністр Пальмерстон, спостерігаючи за все більш поглинаючою Наполеона III авантюрою, зумів вдало на ній зіграти, вирішивши вивести з Мексики свої війська майже на самому початку експедиції. Його міркування керувалися здоровим глуздом - Франція була зацікавлена в розпаді США і підтримці Півдня, зайнятість Луї-Наполеона в Латинській Америці підривала його позиції у Європі, до того ж в самій Мексиці він неминуче змушений був би здійснити всі ті цілі, які переслідував англійський уряд, розпочинаючи експедицію.

Іспанія, в свою чергу, теж відмовилася від продовження інтервенції, оскільки не бачила жодної подальшої перспективи в цьому. Прем'єр-міністр О'Доннель усвідомлював, що Наполеон III, намітивши в кандидатури на мексиканський трон австрійського ерцгерцога Максиміліана, в жодному разі не підтримає принца Бурбонської династії, внаслідок чого Іспанії не вдасться повернути свій попередній статус у монархічній Мексиці, до якого вона прагнула, беручи участь в експедиції. Ці обидві європейські країни, виходячи з блоку держав-інтервентів і виводячи свої війська з Мексики, дійсно нічого не втрачали, адже ситуація, яка повстала там перед Наполеоном III залишала бажати кращого – безкомпромісний настрій мексиканського населення до монархічної форми правління, категоричне неприйняття нової влади та методів її встановлення негативно позначалися на політичному та економічному становищі імперії, яке в цих умовах ніяк не могло бути стійким, міцним, а найголовніше - перспективним. Втім, французького монарха подібний стан справ цілком влаштовував. З одного боку, союзники по інтервенції - Британія та Іспанія - хоч і відступали, проте не заперечували подальшої участі Франції в мексиканській експедиції, а навпаки - всіляко її заохочували. З другого, Наполеону III надавалася в Мексиці повна свобода дій - він міг вести гру лише за своїми правилами, ні з ким не узгоджуючи, і це, очевидно, йому особливо імпонувало.

Ерцгерцог Максиміліан певною мірою підтримав антиклерикально спрямовані реформи свого попередника президента Б. Хуареса про націоналізацію церковного майна, чим викликав незадоволення і так невеликої групи своїх щирих прихильників – консерваторів, якими, власне, і був посаджений на трон. Всупереч своїм сподіванням, імператор не здобув жодної підтримки серед політичних опонентів, які продовжували негативно сприймати незаконним і примусовим методом встановлену владу французького протезе. Окрім цього,

Максиміліан зробив ще одну фатальну для нього помилку, прийнявши декрет від 3 жовтня 1865 р. про страту ворогів імперії, схоплених зі зброєю. Це само собою суперечило його квітневій конституції, де мексиканцям гарантувалися демократичні права та свободи. Тож не випадково майже через два роки він сам став жертвою виданого ним «чорного закону».

Факт безперспективності держави Максиміліана можна пояснити передусім недієвою політичною програмою Габсбурга, де домінуючу роль зіграли ліберальні принципи. Однак, зумовлювався він декількома чинниками: 1) маріонетковий характер держави австрійського ерцгерцога, що, звичайно, стримувало її політичний розвиток; 2) категорична позиція мексиканського населення, його несприйняття нової влади та методів її встановлення; 3) внутрішня політика імператора Максиміліана та його урядів, що характеризувалася суперечливістю та неоднозначністю: ерцгерцог зайняв ліберальну позицію в той час, як на трон був посаджений консерваторами, підривав становище духовенства в прокатолицькій країні, приймав демократичну конституцію поряд із «чорним законом». Такою контрспрямованою діяльністю Габсбург не лише не залучив на свій бік частину республіканців, а й втратив зовсім невелику групу вірних прихильників, чим просто загнав себе у глухий кут; 4) створення монархії в Мексиці не позбавило її від фінансових проблем, через те, що борги республіки європейським кредиторам автоматично переростали в борги імперії. Перед Максиміліаном повстало складне питання їх погашення, до того ж потрібні були кошти для подальшого ведення війни зі всезростаючими силами хуаристів; 5) існуванню великої профранцузької імперії в будь-який момент могли протиставити своє вето сусідні Сполучені Штати, рішуча позиція яких в цьому питанні була загальновідомою.

Незважаючи на негативні тенденції у внутрішньополітичному розвитку держави, імператор Максиміліан не впадав у відчай, а, навпаки, намагався сфокусувати свою увагу на реалізації активної зовнішньої діяльності. Обрану стратегію Габсбург мотивував двома факторами: визнання його уряду могутніми європейськими державами та схильність Наполеона III до концепції створення величезної Латинської двоєдиної (Мексика-Бразилія) федерації на американському континенті. Саме ці чинники допомагали мексиканському імператору триматися на плаву та сподіватися на позитивний результат доленосної для нього мексиканської авантюри.

Дійсно, за три роки існування Другої імперії у Мексиці, уряд Максиміліана обмінювався дипломатичними представниками з майже всіма монархічними державами Європи, яка прийняла незаконно встановлену французькими багнетами владу австрійського принца. Вчорашні осудливі відгуки про несправедливе втручання у внутрішні справи незалежної держави зненацька змінилися закликами до партнерства та співпраці з новим урядом. Зі свого боку, всі латиноамериканські держави (за винятком Бразилії) висловили протест проти збройної інтервенції в Мексику та спроби Франції нав'язати мексиканському народу маріонетковий монархічний режим.

Таким чином, негативні тенденції у внутрішньополітичному розвитку держави Максиміліана, нездатність ерцгерцога створити в Мексиці хоч якусь масову базу на підтримку свого режиму, слабка гарантія трону наполеонівською Францією – всі ці моменти зумовили не лише факт безперспективності, а й закономірності трьохрічного існування Другої імперії в Мексиці. Проте головним каталізатором краху планів французького імператора стало завершення у 1866 р. міжусобної війни у Сполучених Штатах, що означало їх неминуче втручання у справи південного сусіда, а водночас і в справи Франції.

Для Наполеона III така фатальна формула засвідчувала лише один варіант дій – поспішне виведення з Мексики своїх військ, оскільки наражатися на недоречну для Франції війну з США він аж ніяк не хотів. Таке зіткнення, небезпечне для Франції саме по собі, здавалося ще більш страшним, тому що ускладнювалося ще однією побічною обставиною: войовнича Прусія поряд з французькими кордонами вже вела інтригу об'єднання німецьких держав у велику імперію. Тож Наполеону III нічого іншого не лишалося, як віддати головнокомандуючому військами наказ повертатися назад, остаточно поставивши на

політичній спроможності імперії Максиміліана крапку. Цим самим французький монарх зрадив австрійського ерцгерцога, який потрапивши у полон до республіканців, був переданий військовому трибуналу та розстріляний на основі його ж таки декрету від 3 жовтня 1865 р.

Отже, трагедія в Мексиці показала, що існує ще дещо вище від торжества тимчасового сумнівно отриманого успіху – торжество справедливості. Стало зрозумілим, що бонапартизм Наполеона III наближається до занепаду, до свого фатального фіналу, адже його брутальна колоніальна політика чи не вперше зустріла нездоланну перепону саме в Мексиці.

В ході наукового дослідження було проведено аналіз повідомлень зарубіжних (французьких, англійських, іспанських, американських і російських) періодичних видань про основні аспекти організації та здійснення інтервенції у Мексику. З'ясовано, що преса, яка дотримувалася твердого урядового курсу (окрім американської), схвалювала цілком і повністю експедицію, аргументувавши це намаганням дати Мексиці міцну та стабільну владу, що вивела б країну з кризи. На відміну від офіційної періодики, опозиційні часописи, які репрезентували думку більшості населення, називали мексиканську експедицію «злочинною справою», що стала вираженням особистих меркантильних прагнень держав-інтервентів і в майбутньому призвела до послаблення їх міжнародного авторитету. Цілком непричетна до даних подій російська преса, яка досить активно спостерігала за подіями в Латинській Америці, незважаючи на деякі розбіжності, у більшості викривала справжні цілі інтервенції, матеріальну зацікавленість у ній європейських монархів, суперечності у таборі союзників і ненадійність їх договору.

Підсумовуючи, можна зазначити, що період європейської / французької інтервенції в Мексику наштовхується сьогодні на зростаючий інтерес. Цю тенденцію можна пояснити, з одного боку, тим, що сучасна мексиканська історіографія розглядає період 1861 – 1867 рр. як вирішальну, важливу фазу, що була необхідною для консолідації республіки та для самоствердження нації. З другого боку, це була подія великого міжнародного значення, адже з моменту відступу з Мексики політична роль Франції покотилася похилою площиною та вже ніколи не піднімалася до попередніх висот і, навпаки, політичне значення США в даному регіоні з моменту краху експедиції почало посилюватися.

Джерела та література

1. Беленький А.Б. Разгром мексиканским народом иностранной интервенции (1861-1867 гг.). - М.: Издательство АН СССР, 1959. - 157 с.
2. Кор-ть М. Мексиканская экспедиция 1862-1863 гг. - М.:Б/м., 1864. - 57 с.
3. Шерр И. Трагедия в Мексике / Пер. с англ. М. Стратилатова. - СПб.: Плотников, 1874. - 224 с.
4. Corti E. Caesar Conte. Maximilian und Charlotte von Mexiko. Nach dem bisher unveröffentlichten Geheimarchive des Kaisers Maximilian und sonstigen unbekanntenen Quelle: In 2 Bd. – Zürich - Lpz. - Wien: Amalthea - Verlag, 1924. -Bd.I - 330 s., Bd. II - 436 s.
5. Günter K. Erzherzog Maximilians Projekt einer habsburgischen Doppelmonarchie in Amerika // Jahrbuch für Geschichte von Staat, Wirtschaft und Gesellschaft Lateinamerikas. - Bd. XXV. – Köln - Wien: Bohlau verl., 1988.- S. 169 - 188.
6. Haslip J. Imperial adventurer. Emperor Maximilian of Mexico. – London: Cardinal, 1974. - 495 p.
7. Lefèvre Eugène. Documents officiels recueillis dans la secretairerie privée de Maximilien. Histoire de l'intervention française au Mexique. Par. E. Lefèvre. – Vol. 1 – 2. – Bruxelles et Londres. – 1869. – Vol.1 – 468 p. ; Vol. 2 – 452 p.
8. Lubienski J. Der maximilianeische Staat Mexiko 1861 - 1867: Verfassung, Verwaltung und Ideengeschichte. - Wien - Köln - Graz., 1988. - 161 s.
9. Montlong Wilhelm von. Authentische Enthüllungen über die letzten Ereignisse in Mexico. – Stuttgart : Buchhandlung, 1868. – 233 s.

10. Rocha S. Los principales episodios del sitio de Queretaro / Introd. y notas de Vito Alessio Robles. – Mexico, 1946. – 124 p.
11. Tavera E. Schmit von. Geschichte der Regierung des Kaisers Maximilian I und die französische Intervention in Mexiko: 1861-1867. Von Dr. Ernst Schmit Ritter von Tavera. Bd. 1-2. – Wien – Leipzig: Braumüller. - 1903. - Bd. 1 - 433 s.; Bd.2 – 517 s.